

David Floryk / Petr Fiala, František Mikš: Konzervatismus dnes: Politika, společnost a zdravý rozum v době nerozumu, Books & Pipes Publishing, Praha 2019

Je konzervatismus stále nosný ideový proud, nebo už své hlavní „bitvy“ v globalizované společnosti dávno prohrál? Na tyto otázky se snaží hledat odpovědi dvojice autorů, kteří zde shrnují své politicko-filosofické úvahy, porůznu v posledních letech publikované, především v revue Kontexty. Co dnes vlastně znamená být konzervativní a může nás tento postoj dnes ještě nějak inspirovat?

Kniha nezapře, že jejím spoluautorem je vysokoškolský profesor, zvyklý brát věci ze široka a v náležitém kontextu, se všemi souvislostmi – a navíc politolog. Kniha je proto v mnoha ohledech příručkou politiky jako takové, je čtením, které by udělalo dobře všem, kteří se politikou zabývají a chtějí porozumět, jak funguje – a především pak samotným politikům (a hlavně „politikům“), kteří se mnohdy vrhají do politické praxe bez jakékoliv myšlenkové a ideové přípravy.

Co lze knize vyčítat? Knize samotné vlastně nic, má všechno, co má mít. Jistě, řada sdělení, zejména těch, které se týkají např. demokracie, je banálními samozřejmostmi. Nicméně, řečeno s Chestertonem, v našem dnešním světě, kde už nic není samozřejmostí, chce i opakování samozřejmostí jistou odvalu. Spíš lze jen litovat, že knihu si asi nepřečtou ti, kteří by ji měli číst nejvíc. Nabízím několik osobních postřehů k myšlenkám, které mne nejvíce zaujaly.

Konzervatismus autoři představují jako moderní politický směr, který hledá a prosazuje uměřené odpovědi na hlavní problémy současné doby. Jako ústřední konzervativní hodnoty nabízejí autoři realismus, normalitu, obranu normálního lidského světa a onu zmíněnou uměřenost.

Oslabování tradiční politiky, založené na svobodné soutěži politických stran, reprezentujících oprávněné zájmy svých členů, příznivců a voličů, otevírá cestu k moci jak novodobým oligarchům, politickým podnikatelům či politicko-podnikatelským „zlatokopům“, kteří vnímají politiku (řečeno bonmotem z 90. let) jako „pokračování podnikání jinými prostředky“ – ale také elitářským vizionářům a nejrůznějším progresivistům, kteří vnímají politiku jako nástroj, který má shora, státní mocí, napravit lidskou společnost. Právě spor o lidskou přirozenost a úcta k ní představuje dnes hlavní štěpící linii mezi konzervativci a nejrůznějšími pokrokaři, progresivisty, pro které je politika prostředkem nápravy člověka.

Oslabený demokratický „stroj“ se snadno „přehřívá“ – stává se náchylným k různým chorobám, kterým pak snadněji podléhá. Autoři jmenují dvě z těchto neblahých tendencí: pokušení měnit politiku na „permanentní volební kampaň“, které se projevuje zvyšováním četnosti voleb a zaváděním prvků přímé demokracie – jako by sám fakt, že kdosi či cosi bylo řádně „zvoleno“, postačoval k propůjčení dostatečné legitimacy. Druhou tendencí pak je rezignace na ideové vymezení politického zápasu, kdy politika přestává být chápána jako ideový střet, a namísto toho je určována a přizpůsobována tomu, co po politických lidé aktuálně chtějí (a možná ještě častěji tím, co si politici myslí, že lidé chtějí či co si myslí, že by měli chtít).

Konzervativní politika má být také lokálně ukotvena, má řešit skutečné problémy reálných lidí, řešit to, co lidé opravdu potřebují, ne se jen zabývat naplňováním abstraktní vize, jakkoliv hodnotné – má odrážet skutečně pocítované a agregované (tj. „vyslovené a do politiky přenesené“) zájmy občanů v rámci jednoho politického celku, kterým je nejlépe národní stát.

Politika, která nemá ukotvení v „lidech v místě“, opakovaně selhává: Absence tohoto lokálního rozměru odsoudila k neúspěchu řadu pokusů z počátku i konce 90. let (ODA, US, Věci veřejné, nejspíš také TOP09). Na nadnárodní úrovni je to ještě zřejmější – evropská či globální politika, která se neopírá o „souhlas ovládaných“, ale staví jen na neurčité představě reálně neexistujícího „evropského lidu“ či dokonce „mezinárodního společenství“, postrádá potřebnou legitimitu a opakovaně nabízí chybná řešení, neboť žádná jiná nejsou její byrokratické elity schopny nabídnout.

Kniha přináší desatero kritických postřehů k Evropské unii, nesené přesvědčením, že EU „nemůže lidem poskytnout sdílenou identitu ani srozumitelně definovaný prostor, s nímž by se mohli identifikovat“ a „nahrazuje národní stát v druhotných funkcích, a to velmi problematicky“. Desatero se zdá smysluplné a zdravě kritické – pokud se ovšem dívám na ODS, již je jeden z autorů předsedou, pak se mi zdá, že mezi politickou filosofií a taktikou strany v tomto ohledu zeje značná propast.

Kdy přijde populistická revolta?

Zajímavé postřehy přináší kniha k fenoménu tzv. populistické revolty. Ta má původ v odporu vůči oslabování přirozených a tradičních vazeb člověka, v protestu proti vykořeněnosti, v touze „někam patřit“. Za největší úspěchy této revolty bývá považován brexit a zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem. Tak jako každá revolta, i tyto revolty reagují na nějakou problematickou a nesrozumitelnou situaci, tedy jejich východisko bývá skutečné, nikoliv jen pomyslné či zdánlivé.

Populismus coby reakce na přílišnou „komplikovanost“ moderní demokracie a jejích procesů usiluje o zjednodušení jak politiky samotné, tak řešení jejích problémů – což, řekl bych já, samo o sobě není špatně, nevede-li to k nějakým neregulérním, nedemokratickým postupům.

Konzervativní revolta, kterou Mikš s Fialou vůči té populistické vymezují, dle jejich mínění nabízí „uměřenější a složitější“ řešení, založené na úctě k tradicím a demokratickým institucím – a jako taková se stává alternativou nejen levicovému a liberálnímu progresivismu, ale také vulgárnímu populismu.

Úcta k institucím je v chápání autorů skutečně klíčová. „Nejlepším kriteriem, jak rozlišit mezi populistickými demagogy a vůdci státnického ražení, je jejich postoj k parlamentním institucím“, citují autoři historika Daniela Johnsona. Nahlédneme-li touto optikou situaci v České republice, pak je zřejmé, že test „úcty k institucím“ spolehlivě diskvalifikuje jakožto „vulgární populisty“ Babiše, Zemana a (minimálně v očích autorů) zřejmě i Okamuru. Takové vyjasnění může leckterého čtenáře možná potěšit, neplyne z něj však nikterak, co tedy s nimi. Jak na tyto populisty reagovat? Jak jim vzít vítr z plachet?

Chce-li být konzervativní revolta „uměřenější a složitější“ než ta populistická, jak autoři zmiňují, pak se obávám, aby nebyla pro voliče složitá přespříliš, aby ve své nepopulističnosti nezůstala ona nabídka nevolená či dokonce nevolitelná... Myslím, že se tak často děje, a netýká se to pouze ODS.

Dovolím si v souvislosti s populismem nabídnout ještě jeden úhel pohledu. Jak kdesi poznamenává Francis Fukuyama, „populismus je nálepka, kterou politické elity označují politické záměry, jež mají podporu obyčejných lidí, ale elitám se nelíbí.“ Být populistou v tomto smyslu určitě není hanba, ba naopak, mám za to, že trochu té lidovosti by profesorskému stylu ODS slušelo, mám pocit, že o cosi takového se svého času v ODS pokoušel Václav Klaus ml.

Pojmenovat problém bývá prvním krokem k případné změně, avšak samo o sobě většinou nepostačí. V souvislosti s Trumpem již citovaný Fukuyama napsal, že k nápravě nedojde, pokud se „lidový hněv nepropojí s moudrým vedením a dobrým politickým programem“.

Nuže, jakýsi program (vezmeme-li Mikšovu a Fialovu knihu vážně) bychom tedy snad měli. Kde však jsou odvážní vůdcové? A kdo udrží v přijatelných mezích a k žádoucím cílům usměrní lidový hněv, který se tady tak či onak střádá, jak ukazují „milion-chvilkové“ demonstrace? Mohou ony být zárodkem oné obnovné revolty? K tomu kniha mlčí, vyšla dříve, než fenomén statisícových „protivládních“ shromáždění kulminoval.

Sám si nejsem jist, zdá se, že ani komentátoři si dosud nejsou jisti, kam „Milion chvil pro demokracii“ přesně zařadit. Jde o zárodek autentické populistické revolty „lidu“ proti „elitám“, pohrdajícím tradičními demokratickými institucemi? Nebo naopak o nástroj „pražské kavárny“ v ne-politickém zápase proti autentickému zemanobabišovskému populismu, který politicky zatím porazit neumějí?

Myslím, že příští týdny a měsíce umožní minimálně jednomu ze spoluautorů, tedy tomu, který je předsedou jedné z tradičních politických stran demokratické pravice, napsat k tématu další kapitolu, jakýsi praktický dovětek k celé knize. Jsem na něj upřímně zvědav a přeju mu (v zájmu nás všech) šťastnou ruku.

Suma sumárum: Kniha určitě stojí za přečtení, především pro přemýšlivější povahy, pro ty, kteří i v politice nevystačí jen s holými větami, ale stojí i o argumenty a nějaké myšlenky mezi tím. Především by si ji pak měli přečíst lidé z ODS, mám za to, že mnozí by mohli být velmi překvapeni.